

Historiografski mitovi Zapada i Islama

Saeid Abedpour

Naučnoistraživački institut "Ibn Sina",
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Rezime

Nijedna epoha nije bez mitova. Mitovi imaju istaknutu ulogu u oblikovanju misaonog i intelektualnog sustava. Međutim, svjesno prisustvo i korištenje mitova u povijesti u konačnici vodi do nauke koja u sebe uključuje elemente lažnoga i istinitoga. Historiografija koja je pod utjecajem politike povijesne događaje analizira na temelju dnevnih dešavanja; povijesne likove, tendencije i pristupe predstavlja drugima u svjetlu hipotetičke opasnosti ili koristi koja ona imaju na aktualna pitanja, i na koncu, od prošlosti stvara talisman sadašnjega vremena. U ovom radu promotrit će se neki od raširenih historiografskih mitova o islamu i muslimanima. Ovi mitovi obuhvataju: mitove o nižoj rasi; mitove manjkavih kultura i civilizacija, te mitove o maču ili nasilju.

Ključne riječi: mit, historiografija, muslimani, islamska civilizacija, nasilje, viša rasa.

STAJALIŠTE koje je o islamu u Evropi rašireno među povjesničarima Zapada ukazuje na postojanje predrasuda i historiografskih mitova u tom pogledu. Ovi mitovi u velikoj mjeri utjecali su na stazu kojom se kretala zapadna historiografija kada je o islamu i muslimanima riječ, što je u konačnici dovelo do stvaranja uopćene nauke i saznanja čije se posljedice zapažaju u životu muslimana. Ranije je Edward Said orijentalizam nazvao kolonizatorskom znanošću u sučeljavanju s nezapadnim narodima. Čini se da ono što Said općenito podrazumijeva pod orijentalističkom znanošću i što podvrgava kritici ne nudi jasno značenje analize stajališta zapadnih istraživača o islamu i muslimanima, nego on donosi jedan generalni kritički sud o orijentalističkoj znanosti. Koliko god Saidova istraživanja o nekim pitanjima otvaraju put za kritičku analizu, njegovo stajalište predstavljalo je dekonstrukciju postmodernizma, a potom i negiranje racionalističkih vrijednosti. Orijentalistička znanost bila je u službi znanstvenih saznanja i istraživačkih radova, ali i u službi velesila, te se stoga ne može svesti pod jedan generalni sud. Bolje je da se s različitih aspekata proanaliziraju historiografski i pristupi zapadne islamologije. Ova vrsta analiza ne znači oponiranje Zapadu, nego predstavlja nastojanje u cilju logičkog razumijevanja gledišta zapadnih istraživača o islamu i muslimanima.

Od XVIII st. prodorom novoga kapitalizma zapadne zemlje kroz jedan suštinski novi oblik uplitanja započele su atak na muslimanske zemlje. Otkada je Napoleon okupirao Egipat s ciljem uspostave zapadnih vrijednosti, postupno se i region sjeverne Afrike transformirao u područje francuskog i italijanskog prisustva, kao i ostalih evropskih zemalja. Godine 1826. Rusija je započela rat protiv Irana. Englezi su tokom XVIII i XIX st. krenuli u rasparčavanje velike iranske teritorije. Indo-istočne britanske kompanije, Holandija, Belgija i ostale evropske velesile toga doba stavile su pod svoju kolonizatorsku upravu Indiju i jugoistočnu Aziju. Rusi, Englezi i Francuzi sa svih strana izvrkli su žestokim napadima Otomansku imperiju. To je bilo razlogom da su islamske zemlje do početka XX st. doživjele sudbinu političke dekadence. Ali, od XX st. uza svjesno sazrijevanje i buđenje ova pozicija postupno se transformirala, te je veliki broj zemalja stekao nezavisnost, uprkos tome što su neke islamske zemlje postale plijenom unutarnjih tirana i vanjskih kolonizatora te je Zapad na razne dovitljive načine posegnuo za pljačkanjem prirodnih resursa ili uspostavom svakodnevnije jače

ovisnosti muslimana. Teroristički napad 11. septembra bila je odlična izlika za vojno uplitanje Zapada u islamski svijet, što je zaprijetilo ionako krhkoj nezavisnosti mnogih muslimanskih zemalja. Posljedica ovog uplitanja jeste i snažno odsustvo povjerenja između Zapada i islamskoga svijeta i ovaj se procjep nepovjerenja svakim danom više produbljuje.

Postoji nesrazmjerni kulturološko-civilizacijski odnos između Zapada i Istoka kao i nesrazmjerni znanstveni odnos između svijeta razvijene industrijske tehnologije i svijeta nerazvijene ili malo razvijene tehnologije. U sferi, recimo, historiografije, muslimanski povjesničari suočavaju se s predrasudama i netačnim informacijama koje plasiraju neki povjesničari na Zapadu, što rezultira formiranjem zapadne svijesti. Velika skupina zapadnih istraživača i povjesničara na islamski svijet gleda iz ugla vlastitih interesa i kulturno-civilizacijskih vrijednosti i vjerovanja, te stoga veoma teško mogu razumjeti mehanizme i duh muslimanskih društava. Materijalističke interpretacije povijesti rezultirale su ignoriranjem dubokih misaono-duhovnih aspekata muslimanskih društava i dovele do uzajamnog nerazumijevanja i lošeg razumijevanja u povijesti. Ovakve neispravne predrasude susrećemo čak i u sferi prevodilaštva. Primjera radi, kada se termin "džihad" prevede u značenju svetoga rata, lingvistička zloupotreba rezultira misaonom zloupotrebom. "Džihad" nema značenje svetoga rata već rata koji vode muslimani u cilju vlastite odbrane. Prema tome, postoji temeljna razlika između svetoga rata i odbrane koja predstavlja nešto prirodno svim ljudima. Međutim, neki zapadni povjesničari i politički dužnosnici koriste se "džihadom" kao terminom ulivanja straha i zastrašivanja. To je upravo put koji slijede muslimanski ekstremisti, zloupotrebjavajući značenje religije.

Kako god, mi se tokom povijesti suočavamo s mitovima i predrasudama, veoma ozbiljnim i neizbježnim fenomenom kada je o historiografiji riječ. Historiografija utemeljena na mitu uz produciranje predrasuda, netačnih informacija i mitova kod zapadne intelektualne elite ali i običnoga javnoga mnijenja, stvara nerealnu sliku islama i muslimana.

Postoje različita stajališta o značenjima mitova i njihovoj pozitivnosti, odnosno negativnosti. S jedne strane, mitovi su pripovijesti, bajke, nerealne, izmišljene i imaginarne predaje ostale iz drevnih vremena koje su katkada svjedočanstvo profinjenosti i ljepote, a katkada nerazumne i daleke od svake logike, a s druge strane, one mogu u sebi sadržavati i neki isječak realnosti. U početku su mitovi stvarani posredstvom nepoznatih pojedinaca ili grupa, da bi dobijali na značenju kroz usmenu i predaju

s koljena na koljeno, čime su stjecali kontinuitet i pronalazili put do kasnijih generacija. U ovom radu tretirat će se neki od negativnih mitova o islamu i razlozi njihova predstavljanja.

Nijedna epoha nije bez mitova i mitovi imaju istaknutu ulogu u oblikovanju misaonog i intelektualnog sistema. Međutim, svjesno prisustvo i korištenje mitova u povijesti u konačnici vodi do nauke koja u sebe uključuje elemente lažnoga i istinitoga. Historiografija koja je pod utjecajem politike povijesne događaje analizira na temelju dnevnih dešavanja; povijesne likove, tendencije i pristupe prezentira drugima u svjetlu hipotetičke opasnosti ili koristi koja ona imaju na aktualna pitanja, i na koncu, od prošlosti stvara talisman sadašnjega vremena. Povijest ustupa mjesto legendama. Povijesne ličnosti tako su nekoliko puta veće, snažnije, uzvišenije, neporočnije ili, obratno: manje, uniženije, grešnije, nasilnije nego što su to, uistinu, bile u stvarnosti. Mitovi odgajaju ezelski arhetip koji stvara sjenu nad historiografijom.¹ Istočni mit, mit o nižoj rasi, mit o manjkavoj kulturi i civilizaciji, kršćanska Evropa, Turci i istočnjački islam – neki su od mitova raširenih među povjesničarima na Zapadu. Ovi mitovi, kao moguće pretpostavke, predmetom su pažnje istraživača povijesti.

Mit o nižoj i barbarskoj rasi imao je sveopću i raširenu upotrebu. Godine 1095. Papa Urban II pozvao je kršćanske narode na rat protiv “primitivnih naroda Istoka, Turaka i Iranaca”,² da bi 1096. izdao naredbu o pokretanju prvoga križarskog rata. Njegove riječi o odnosima između kršćanstva i islama veoma su važne. Papa Urban II u svom poznatom govoru muslimane i ostale narode nazvao je barbarima i vandalima, zahtijevajući od kršćanskih naroda da zarad spasa Jerusalema napadnu na ovaj region. On je kazao da rat evropskih sila jednih s drugima nije sveti, već da je sveti rat ponovno preuzimanje Jerusalema iz muslimanskih ruku. Papa Urban II, pozivajući kršćane na oružje, iskoristio je jednu predrasudu. On je svjesno muslimane nazvao izrazom “barbari” budući da ovaj izraz ima negativnu konotaciju u evropskoj književnosti.

¹ Farhang-e Rağāyī, Ostūresāzī wa tārīxnegārī, afsāne wa waq‘iyyat, ettelā‘āt-e siyāsī wa eqtesādī, 1370, br. 53-54.

² Robert the Monk: “Historia Hierosolymitana”. In: [RHC, Occ III.] Dana C. Munro, *Urban and the Crusaders, Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, Vol 1:2 (Philadelphia: University of Pennsylvania, 1895), 5–8 J. and. A. Proglor, *The Utility of Islamic Imagery in the West*, pp. 15.

Rimljani i Grci antičkoga doba obrede tuđih naroda nazivali su barbarskim, dajući ovom izrazu prezreni ton. Nakon osvojenja Kartagene, Rimljani su teritoriju na kojoj su živjeli Berberi, među kojima i Numidiju, prispojili svojim afričkim kolonijama i oni su bili ti koji su po prvi puta Imazigene nazvali barbarima.³ U periodu islama Imazigeni se pod imenom Berberi spominju i u islamskim povijesnim izvorima. Riječ je o starosjedilačkom predarapskom plemenu sjeverne Afrike. Pripadnici Berbera žive u Maroku, Alžiru, Tunisu i Libiji.

Mit o manjkavoj islamskoj kulturi i civilizaciji upotrebljavali su Evropljani XIX st. kako bi njime opisali islamski svijet. Ernest Renan, francuski filozof iz XIX st. je smatrao "da su svi oni koji su imali priliku putovati u Afriku ili na Istok bili zaprepašteni intelektualnom skućenošću tamošnjih vjernika. Kada je islam prodro među obične ljude i kada ih je uistinu <oblikovao> kao vjernike, sve je uništio. Religijsko zastrašivanje i licemjerje zahvatilo je sve pore. Islam je u periodima slabljenja uvijek propagirao slobodarstvo, a u trenucima moći uvijek je iskazivao surovost. Na kojoj je god teritoriji islam raširio svoju sjenu, zatvorio je ljudskoj svijesti put odgoja utemeljenog na razumu. Islam je najpotpunije opovrgavanje Evrope; islam je fanatičan upravo onako kako je bilo u Španiji za vladavine Filipa II ili u srednjovjekovnoj Italiji. Islam unižava znanost i briše civilizacijske tekovine. Ovaj zastrašujući semitski primitivizam sužava čovjekovo razumijevanje, zatvara put svakom pronicljivom gledištu, svakoj profinjenoj emociji, svakom intelektualnom traganju, a sve to u formi onog iskonskog govora, odnosno Bog je Bog."⁴ Renanove riječi bazirane su na trima glavnim težištima. On je smatrao sljedeće:

1. Oni koji su pisali povijest govorili su o znanosti, tehnicima, civilizaciji i filozofiji Arapa i time je zapao u grešku, budući su ovi fenomeni proizvod nearapskih naroda prije negoli Arapa. Civilizacija je, uglavnom, tekovina Iranaca, a filozofija produkt kršćana – Nestorijanaca i idolo-poklonika Harrana. Filozofi kao El-Kindi (*Al-Kendī*), Farabi (*Fārābī*), Ibn Sina (*Ebn Sīnā*) i Ibn Rušd (*Ebn Rošd*), koje je dala islamska civilizacija, svi su osim Kindija bili nearapi. Zbog svega rečenog, pogrešno je civilizaciju,

³ Imazigeni predstavlja drugi naziv za Berbere.

⁴ *The Racial Motif in Renan's Attitude to Jews and Judaism in*: S. Almog (ed.), *Antisemitism Through the Ages*, Oxford 1988, pp. 255–278.

urbanu kulturu, znanost i filozofiju pripisivati Arapima, a također, ovo je pokazatelj nepreciznosti u interpretiranju činjenica.

2. Islam ne samo da ne podstiče znanost, filozofiju, slobodu mišljenja, nego svojim dogmama o nadosjetilnome svijetu, oslanjanju na nadnaravna djela te potpunom vjerovanju u sudbinu i preodređenje predstavlja zapreku znanosti i filozofiji. Ako bi se među muslimanima neko i posvetio filozofiji, bio bi izvrgnut optužbama i mučenja, ili su mu knjige spaljivane, ili bi potražio utočište kod halife i vanjstinom bi odavao vjernika, dok bi nutrinom bića bio bezvjerac. Nadalje, filozofija koja se pripisuje muslimanima nema neku vrijednost jer je ta filozofija upravo rascjepkana filozofija Grka. Filozofija koju su Evropljani učili od muslimana Španije prevedena je filozofija, i to netačno, iz rasparčanih i razbacanih izvora i stoga se iz nje nisu mogli polučiti odgovarajući rezultati. Islam je brana koja sprečava promišljanje i kontempliranje o zbilji pojava i stvari. Um stanovnika islamskih teritorija manjkav je i nedostatan. Ono što muslimane odvaja od drugih jeste njihovo neprijateljstvo spram znanosti i uvjerenje da rasprave predstavljaju kufr, da slabe um i da su beskorisne.

3. Kod Arapa postoji potpuno odsustvo filozofske misli, što se doima sasvim prirodnim i suštinskim, budući da u doba pravovjernih halifa, u vremenu arapskog predvodništva, filozofija nije ni postojala. Filozofske i znanstvene rasprave javile su se onda kada su pobijedili Iranci i kada su pomogli Abasidima u borbi s Omejadima. Kada je hilafet dopao u ruke Abasida, njegov centar premješten je u Irak, koji je bio središte drevne iranske civilizacije.

Da je islam religija mača, jedan je od mitova kojim su se koristili povjesničari. Will Durant, istaknuti američki povjesničar, u djelu *Povijest civilizacije*, premda ističe ogroman udio koji je u povijesti imala islamska kultura i civilizacija, ipak na jednome mjestu u svojoj knjizi islam naziva religijom mača.⁵ Među evropskim istraživačima vlada rašireno mišljenje da se islam širio silom mača. Primjera radi, evropski povjesničari optužuju osmansku vlast da je silom mača željela islamizirati

⁵ Will Durant, *Tārīx-e tamaddon-e ĵehān*, Enteshārāt-e Amīr Kabīr, Tehrān, svezak IV, str. 241.

evropsko stanovništvo, ili da su Arapi islamizirali Irance silom mača. Zagovornici teorije mača idu dotle da Poslanika žele predstaviti kao ratobornu ličnost koja teži za vlašću. Mnogi su razlozi za odbacivanje ovakvih tvrdnji u obama slučajevima. Za osmansku vlast ubiranje poreza (*ğezye*) od kršćanskih naroda bilo je bolje nego ih islamizirati, stoga što, ukoliko bi oni prihvatili islam, bili bi izuzeti od ovoga poreza. Islam je i u Iranu zbog toga što je svojom suštinom zagovarao tevhid i pravednost veoma brzo prihvaćen od Iranaca. Struktura klasnog sistema iz Sasanidskog perioda izazivala je duboko nezadovoljstvo kod naroda te je islam ljudima predstavljao poruku slobode.

Teorija mača ima čvrste korjene u mitovima savremenog doba. Na temelju teorije mača, islam je religija koja se širila nasiljem. William T. Cavanaugh, profesor političke teologije i društvene etike na američkom univerzitetu St. Thomas u knjizi *Mit o vjerskom nasilju* piše: "Ovakvo poimanje da religija u poređenju sa sekularnim ideologijama i institucijama kao nacionalizmom, sekularizmom i liberalizmom suštinski naginje nasilju, dio je uopćenog zapadnog vjerovanja. Mitovi o vjerskom nasilju pomažu u marginaliziranju onog vjerski 'drugačijeg' što predstavlja tendenciju k ekstremizmu i oponira razumnom, miroljubivom i sekularnom sugrađaninu. U vanjskoj politici mit o vjerskom nasilju u službi je projiciranja slike o antisekularnom društvenom sistemu kao satanskom, posebno kada je riječ o muslimanskim društvima." Cavanaugh nadalje smatra da mit o vjerskom nasilju pomaže u izgradnji drugih nezapadnih i legalizira nasilje protiv njih. Mit o vjerskom nasilju projicira "đavolske likove" pred kojima se brani društveni liberalni sistem. Ovakvi mitovi ne razlikuju se mnogo od drugih imperijalističkih formi koje propagiraju "nipodaštavanje" onoga drugog, nezapadnog i stavljajući ga pod jaram zapadne moći i nadajući se da će ga učiniti sličnijim "njima".⁶

Mit o maču ili religijskom nasilju stavlja se u službu moderne zapadne ideologije kako bi se učinilo prihvatljivim sekularno nasilje protiv "drugoga". Moderna zapadna ideologija smatra da se nasilje koje je u biti religije može zauzdati jedino sekularizacijom i da u tom smislu ne treba se libiti od primjene sekularnog nasilja. Mit o religijskom nasilju na jednoj unutarnjoj ravni predstavlja marginaliziranje diskursa koji se oslanjaju na religiju. Mit o religijskom nasilju služi u svrhu razlikovanja sekularnog nasilja prema onima koji tragaju za religijom

⁶ William T. Cavanaugh, *The Myth of Religious Violence*, Oxford university 2009, pp. 6.

pod izlikom da na religijsko nerazumsko nasilje treba odgovoriti (raz)umskim nasiljem. Mi trebamo učiniti da oni imaju udjela u blagodatima sekularizma. Ako oni nisu racionalni u toj mjeri da budu pripravnici povinovati se, trebamo ih “bombardirati” većom razinom racionalizma. Na koncu, drevni mit o maču i nametanju islama silom oblikuje važan dio pučke kulture zapadnih društava. Ovaj mit ne pruža nikakvu realnu sliku svijeta nego je to izabrani način Zapada o tome kako se predstavlja moć. Mit o religijskom nasilju u Americi služi za misaono oblikovanje toga kako su sekularni društveni sistemi suštinski miroljubivi te kako bismo “povjerovali” da je zemlja koja više nego ijedna druga država svijeta izdvaja za oružane snage i vojna pitanja, uistinu, najmiroljubivija zemlja na svijetu.⁷

Islam je, sa stajališta historiografskih mitova Zapada “istočnjački, uvozni, tuđinski pojam, nesrodan Evropi, a Evropa je u odnosu na njega kršćanska, humana, zapadnjačka i na uzvišenijoj poziciji.”⁸ Tako Bernard Lewis u knjizi *Muslimansko otkriće Evrope* kaže: “Evropa je evropski pojam. Evropa je stvorila Evropu. Evropa je otkrila Ameriku. Vijekovima ranije, Evropa je izumila Aziju i Afriku, teritorij na kojem je stanovništvo sve do XIX st., epohe evropske superiornosti, živjelo u neznanju o vlastitome identitetu. Identitet i, otprilike, cjelokupni klasni sistem koji su izumili Evropljani radi definiranja drugih naroda bilo je samo zato da bi se time okoristili sami Evropljani. Islam nije geografski pozicioniran, već se radi o religiji. Muslimani termin “religija” ne razumijevaju na način kršćana. Islam, jednostavno kazano, nije samo sistem vjerovanja i molitve. Ova religija u sebe uključuje sve aspekte života, čak i pravo.”⁹

Sukob između Zapada i Istoka, Evrope i Azije i Evrope i Islama tretiraju se kao sukobi između dvije različite stvari. Povjesničari su islam i Evropu pretpostavili kao dva različita identiteta na koja su motrili kroz spoznaju odnosa između temeljnih kultura i civilizacija. Oni krstaške ratove, ratove Osmanlija u regionu Mediterana i Balkana, sukobe između Evrope i Azije, i uopće uzev sukob na relaciji Zapad–Istok smještaju u kontekst sukoba između “polumjeseca i križa”, islama i kršćanstva. Neki povjesničari, kao Franco Cardini, iznose tezu o iznimno važnoj

⁷ Ibid.

⁸ F. Muhić, *Mit o kršćanskoj Evropi i islamskom orijentu*, Zagreb, 2011.

⁹ B. Lewis, *Islam and the West*, New York and Oxford, pp. 5

ulozi islama u formiranju evropskog kršćanskog identiteta, koliko god ta uloga bila negativna.¹⁰ Prema ovom historiografskom stajalištu širenje islama u Evropi smatra se agresijom na evropsko tlo. Ova je agresija stalni elemenat islamskoga prisustva u Evropi od VIII do X, te od XIV do XVIII st. Slika koju o islamu kao o onome “drugom” imaju Zapad i Evropa projicirana je na temelju ovakve historiografije.

Jedan od savremenih historiografskih mitova Zapada jeste povi-
novanje renesansnom klasificiranju svijeta na: Evropu, Islam, Kinu i Indiju. U doba renesanse kršćanskoj Španiji je pošlo za rukom da iz Andaluzije protjera i posljednjeg muslimanskog potomka i da se okrene redefiniranju svog identiteta. Marshall Hodgson u vezi s ovim piše: “Naše povjesno razumijevanje oblikovano je na osnovu renesansnih kriterija i klasificiranja civilizacijā na klasični period i periode mračnjaštva. Ovaj dualitet još je izraženiji kada, proučavajući povijest Evrope, Islama, Indije i Kine, pogled uperimo ka velikim dostignućima čovječanstva u svim tačkama”.¹¹ Evropa na vlastitu povijest gleda kao na centar svijeta i ovaj pogled više nego sve ostalo zamjetljiv je u misli povjesničara. Sve što se može vidjeti u evropskoj historiografiji jeste svijet Evrope i povijest njena širenja na druge zemlje. Prema ovoj klasifikaciji, grčka misao i zapadno kršćanstvo predstavljaju glavno jezgro ovoga svijeta, a svijet se dijeli na dva pola: zapadni i istočni. Nema sumnje da je savremeno klasificiranje svijeta na zapadnu i istočnu civilizaciju plod dualitetne evropske misli i transformacija u savremeni diskurs svjetske historio-
grafije. Ako pogledamo Afriku, Bliski Istok i jugoistočnu Aziju, sve ove regije međusobno se veoma razlikuju u pogledu kulture, antropologije, običaja, tradicije i povijesti, ali u historiografskoj evropskoj misli svode se pod pojam Istoka. Iranski civilizacijski krug, arapski, indijski, kineski – uprkos brojnim međusobnim sličnostima – veoma se i razlikuju. Islam je element zajedništva ovih civilizacijskih krugova, isto onako kako je kršćanstvo zajednički element Evrope, kršćanske Afrike, pa čak i arapskog civilizacijskog kruga u nekim tačkama kao što su Liban i Egipat.

Mit o Istoku sačinjen je da bi se objasnio svijet koji ne pripada Evropi. U mitu o Istoku, to nije svijet antičke kulture, niti je svijet zapadnog kršćanstva, već je to istočni svijet koji je u izvjesnoj mjeri i neracionalan.

¹⁰ Franco Cardini, *Europe and Islam*, pp. 3.

¹¹ Rethinking world history: essays on Europe, Islam, and world history By Marshall G. S. Hodgson, Edmund Burke, pp. 262.

Istok jeste jednako intuicija, emotivnost i neracionalnost. Ovim se mitom želi objasniti odnos Zapada sa nezapadom, ali on ne može dati objašnjenje zašto je iranski i egipatski civilizacijski krug bliži evropskoj civilizaciji negoli istočnim civilizacijama Kine i Japana; ili zašto prema riječima Hodgsona, egipatska kultura ima više sličnosti s Poljskom; ili zašto je iranska kultura bliža njemačkoj više negoli indijskoj kulturi.

Mit o Istoku stvara zid prema drugome. Evropa projiciranjem pojma Istok oblikuje odnos prema drugima utemeljen na vlastitoj moći. Stvaranje dualiteta između Zapada i Istoka samo je po sebi opasno i vodi k odvajanju kultura i civilizacija. Huntingtonova teorija o sukobu civilizacija ili Fukuyamina teorija o pobjedi liberalizma ili teorije evropskih povjesničara o evropskom kompleksu Zapada u odnosu prema osmanskoj epohi predstavljaju veliku opasnost pa čak i odgovor Edwarda Saida kroz analizu orijentologije logično je prihvatljiv za suprotstavljene strane i sadrži priznanje o odvojenosti između Istoka i Zapada. Oba mita, Istok i anti-Istok, koji se temelje na dualitetu, proizvod su evropske svijesti. Stajalište evropske historiografije jeste da je islam istočno pitanje koje nema nikakva odnosa s Evropom. Evropa počiva na zapadnim tekovinama i kršćanstvu. U mitu kršćanske Evrope islam je pridodani, suvišni i pozajmljeni element. Istok i islam nisu korjenito pozicionirani u Evropi. Budući da islam nema poziciju niti evropske korijene, njegovo prisustvo u Evropi ne treba biti predmetom analiza. Nakon ovoga aktualizira se pitanje: da li će kršćanska Evropa prihvatiti islam? Ovo pitanje, kao uostalom i mit kršćanske Evrope, nije pravilno koncipirano. Ono suštinski ide za tim da se kršćanstvo predstavi kao glavno evropsko jezgro.

Evropa nije kršćanska isto kao što ni Azija nije islamska. Isus nije rođen u Evropi i kršćanstvo nije izvorno evropska religija, nego je religija većine Evropljana. Svaka božanska religija ima svoje sljedbenike u Evropi. Kršćanstvo, judaizam i islam pojavili su se u Palestini, Egiptu i Saudijskoj Arabiji i svaka od ovih religija postupno se širila u svim tačkama svijeta, pa između ostalog, i u Evropi. Od 711. do 1492. god. islam je bio prisutan u Španiji. Islam se iz Španije proširio sve do Mediterana, između ostalog do Krita, Kipra, Sicilije, južne Italije, juga Francuske i Švicarske. U vremenskom periodu od 711. pa sve do početka XI st. islam je prije nego kršćanstvo bio prisutan u različitim evropskim regionima. Osim juga Evrope, čije pokrštavanje počinje od početka II st., mnogi Evropljani ne znaju da je islam u mnoge evropske regione stigao

prije kršćanstva. Kršćanstvo se nakon formiranja Bizantskog carstva sa sjedištem u Konstantinopolju posredstvom misionara širilo Evropom. Međutim, s islamom je bilo drugačije. Početkom VIII st. uspostavljena je islamska vlast u Španiji. Islam se u formi političkih i kulturnih struktura i institucija veoma brzo stacionirao u Evropi. Kada su muslimani ušli u Španiju, imali su visoko razvijenu i naprednu kulturu. U civilizacijskom, znanstvenom i obrazovnom pogledu bili su daleko ispred ostalih. Andaluzija je tokom 800 godina islamskog hilafeta predstavljala kolijevku znanosti i naobrazbe. Sistem navodnjavanja i poljoprivrede koji su u Andaluziji uspostavili muslimani još uvijek se koristi u ovome regionu. Islamska Španija predstavljala je višekulturni konglomerat sljedbenika različitih božanskih religija. Muslimani, kršćani i Jevreji, jedni uz druge, učili su se iskustvu mirnoga suživota i to je išlo dotle da su polučili korist iz međusobnoga prisustva. Ova činjenica darovala je Evropi civilizacijski nivo koji je bio istovjetan s Rimskom imperijom na njezinu vrhuncu, kao i s periodom renesanse u Italiji. Intelektualno-filozofski andaluški krug predstavljao je kapiju i most za kršćansku zapadnu kulturu i civilizaciju, a renesansa u Evropi i jeste započela kroz prevođenje djela muslimanskih znanstvenika. U ovom periodu kršćanstvo još uvijek nije bilo došlo do sjevera Evrope. Mada je kršćanstvo 820. god. došlo u Dansku, ono nije imalo nekoga utjecaja. Danska, Švedska i Norveška tek 1104, 1154 i 1164, kao kršćanske zemlje, došle su pod patronat pape. Povjesničari bilježe da je pokršćavanje naroda sjevera Evrope početkom XI st. bilo formalne prirode, te da su trebala proći stoljeća da kršćanstvo uistinu zaživi u kulturi i tradiciji ovoga regiona. Kršćani ovih prostora sve do XVIII st. njegovali su i prakticirali svoja ranija vjerovanja i običaje.¹² Razvoj kršćanstva na sjeveru Evrope tekao je tako usporeno da su sve do XIII st. glavni dijelovi Švedske bili ne-kršćanski. Ruski knez Vladimir Veliki 988. god. prihvata kršćanstvo i proglašava ga službenom religijom. To se dogodilo nakon njegova vjenčanja sa sestrom bizantskog cara Basila II. U to vrijeme snažno se uočavao razvoj islama na jugu Rusije i u priobalnom regionu uz rijeku Volgu. Muslimani su najmanje dva stoljeća prije nego što je kršćanstvo postalo službena religija za vladavine kneza Vladimira, bili prisutni u ovoj zemlji. Misionarskom aktivnošću braće Ćirila i Metodija koncem IX st. kršćanstvo je po prvi

¹² Robinson, Charles, *The Conversion of Europe*, London: Longmans, Green & Co., 1915.

put ušlo na slavensko područje. Zemlje kao što su Njemačka, Belgija, Mađarska i Holandija prihvatile su kršćanstvo koncem X st.

Jedan kršćanski mitski element jeste i taj da je Evropa kontinuirano bila u sukobu s islamom. U vrijeme kada evropski povjesničari pišu o ratu s Osmanlijama, čitamo kako su evropski kraljevi stali nasuprot Osmanlija, koji su željeli islamizirati evropske kršćane. U vrijeme kada je islam bio prisutan u nekim dijelovima Evrope, kao što su: Španiji, južnoj Italiji, na Mediteranu, na jugu Francuske i jugu Švicarske, sjeverna Evropa bila je nekršćanska. Autohtoni narodi ovog regiona, kao recimo Vikinzi, imali su svoja primitivna vjerovanja; vjerovali su u prirodne pojave i vračanje. S druge strane, osmanski ratovi s evropskim silama vođeni su radi zaposjedanja većeg teritorija i povijest je puna takvih ratova u kojima se zarad ekonomsko-političkih ciljeva velike sile bore jedna protiv druge.

Operacije koje je poduzimala osmanska država nisu pokazatelj islamskoga djelovanja i nikada se ne može djelovanje osmanske vlade, iranske ili bilo koje od arapskih vlada, ili bilo koje druge muslimanske sile tokom povijesti, tretirati kao islamsko djelovanje. Muslimanske vlasti nisu imale jedinstven stav u pogledu slijeđenja i primjeni islamskih zakona i uspostavi društvene pravde. U nekim slučajevima, kao u primjerima alevijske vlasti Taberistana, ili samanidske vlasti u IV i V st. po H., uočljivo je slijeđenje izvornoga islama. Ali, djelovanje velikih muslimanskih imperija, kao Fatemida u Egiptu, Osmanlija, iranskih Safavida i indijskog carstva Babura ne može se u potpunosti smatrati islamskim, jer su ove vlasti pokazale slabost u primjeni islamskih principa. Islamski ideali koje treba braniti jesu period Poslanikove vlasti u Medini, te Ebu Bekrove, Omerove i vlasti imama Alije. Isto tako, djelovanje pape i kršćanskih sila u srednjem vijeku, vezano za krstaške ratove, nema nikakve veze s kršćanstvom, nego vodi porijeklo iz želje za vlašću i neutaživih težnji kršćanskih predvodnika onoga vremena. Stoga, logika izjednačavanja islama sa, muslimanskim vladama ili kršćanstva s kršćanskim vladama jeste rašireni mit savremenog doba. Osmanlije su, kako je kazano ranije u radu, više voljeli uzimati *džizju* od kršćana negoli da oni promijene vjeru. Kršćani su plaćali *džizju*, a zauzvrat su bili oslobođeni ratovanja za osmansku vlast. Jedan od primjera slučajeva oslobađanja od ove obaveze bilježi *Ahdnama* iz vremena vladavine sultana Mehmed Fatiha. Ovakav primjer tolerancije i slobode mišljenja bio je nepojmljiv Evropljanima onoga vremena. Štaviše, Ferdinand i Izabela,

vladari Španije i Portugala, od muslimana Andaluzije zahtijevali su ili da postanu kršćani ili da budu spremni na smrtnu kaznu, mučenja i nadzor njihovih uvjerenja. Srednjovjekovna i renesansna Evropa bila je poprište strašnih povijesno-religijskih ratova i sukoba. Svi veliki svjetski ratovi izbijali su na ovome prostoru i, potom, zahvatali čitav svijet. Britanija protiv Španije, Francuska protiv Njemačke, Rusija i Njemačka i svi zajedno bili su u ratu jedni protiv drugih. Engleska i Francuska bile su u ratu 114 godina. Engleska je desetinama godina bila u ratu protiv Španije, Francuska protiv mediteranskih vlada; špansko-italijanski ratovi, balkanski ratovi i ratovi Engleza u Aziji i Africi – sve su to ratovi koji su odnijeli milione ljudskih životā. Ali, kada Evropa piše o ratu s Osmanlijama ili u muslimanskoj Andaluziji, onda ovaj rat opisuje kao rat protiv islama.

Historiografski mitovi Evrope protiv Islama kontinuirano se nastavljaju i u savremenom dobu. Sve dok se precizno ne markira netačno učitavanje i interpretiranje ovih mitova i ne odredi uloga i pozicija islama u evropskoj povijesti, svaki napor u cilju temeljnog razrješenja islamsko-evropskog odnosa bit će kratkog daha i bez korjenitih promjena. Mitovi evropskih povjesničara o načinu razumijevanja islama netačna su interpretacija povijesti u istoj onoj mjeri u kojoj i mitovi muslimanskih povjesničara o Evropi♦

Saeid Abedpour

Historiographical Myths of the West and of Islam

Summary

Every era has its own myths. Myths play an important role in shaping the system of intellectual thought. However, conscientious utilisation of myth in history ultimately leads to a science that includes in itself elements of falsity as well as truth. Historiography, which is influenced by politics, interprets historical events on the basis of daily developments; historical figures, tendencies and approaches are presented to others in light of a hypothetical danger or in light of the benefit it may create in relation to current issues, ultimately turning the past into a talisman of the present.

This paper considers some of the well-established historiographical myths about Islam and Muslims. Such myths include: myths about an inferior race, myths about incomplete cultures and civilisations, as well as myths about swords and violence.

Key words: myth, historiography, Muslims, Islamic civilisation, violence, superior race.